

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Цюняк О.П.

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України

У статті висвітлюються окремі аспекти проблеми формування культури мовлення майбутніх магістрів початкової освіти ВНЗ, розглянуто основні вимоги та шляхи підвищення рівня професійного спілкування майбутніх педагогів у їх професійній діяльності.

Ключові слова: мова, мовлення, магістр, культура мовлення, професійна культура.

*На все впливає мови чистота:
Зір глибшає і крацають уста,
Стає точнішим слух, а думка летить,
Як вітром розколихані жита.
Дмитро Павличко*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що невід'ємною ознакою освіченої, всебічно розвиненої людини є висока культура мовлення, тобто вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну літературну мову з усіма багатствами виражальних засобів та властивими літературній мові нормами. Мова здається нам чимось звичним і дуже простим, а насправді цей дивний людський феномен надзвичайно складний. Вчення про мовленнєву культуру зародилося ще в Стародавній Греції і Стародавньому Римі, де в суспільстві надзвичайно високо цінувалося ораторське мистецтво. Прикладом є промови Цицерона, Сенеки, що увійшли до світової історії, а також спадщина з навчання риторичі Квінтіліана.

Важливим завданням вищої школи України на сучасному етапі розвитку демократичного суспільства є підвищення якісного рівня мовної підготовки фахівців, формування творчого підходу і вміння застосовувати отримані знання у практичній діяльності. Як свідчить практика, мова – енциклопедія людського досвіду, вона – мудрий учитель, який увібрав у себе віковий досвід народу, досягнення його культури, науки, мистецтва. Культура мовлення є обов'язковим елементом як загальної культури, так і професійної. У мовленні живе не тільки сама мова, а й людина, яка мислить, радіє, сумує тощо. Ніщо не характеризує людину так яскраво і всебічно, як її мова. Ще давньогрецький філософ Сократ говорив: «Заговори, щоб я тебе побачив», вказуючи тим самим на велике значення усного мовлення у характеристиці людини. Дане твердження актуалізується сьогодні. У ньому досить точно відображене уявлення про зв'язок мислення особистості з її мовленням. Цікаву думку з цього приводу висловив відомий педагог В.О.Сухомлинський: «Мовна культура – живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої справжньої інтелектуальності» [9].

Вважаємо, мовлення людини – її візитна картка, оскільки від того, наскільки грамотно особистість висловлює свої думки, залежить її успіх не лише у повсякденному спілкуванні, але й у професійній діяльності. Культура мовлення не має меж і кордонів. А тому, усе краще, що мають світова наука і практика, повинно стати надбанням кожного, хто критично оцінює свій культурний рівень і прагне його підвищити.

Сьогодні важливою справою національного відродження України є піднесення культури мовлення суспільства, озброєння знаннями стилістичного

багатства мови насамперед молоді. Постає завдання у процесі гуманітарної вищої освіти уміло використовувати слово як знаряддя праці, носій інформації та засіб духовного впливу. На загал сприятиме піднесенню культури і духовності молоді, її професійному зростанню, збагаченню її творчою культурною спадщиною свого народу. Необхідно зазначити, на сьогодні в Україні існує чимала кількість літературних джерел: підручників, навчальних посібників, довідників, словників, які забезпечують належне наукове підґрунтя процесу засвоєння норм сучасної української літературної мови, сприяють підвищенню рівня культури мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як засвідчує аналіз літературних джерел, науковці неодноразово порушували ряд проблем: 1) упорядкування українського правопису (І. Вихованець, П. Гриценко, А. Загнітко, Л. Масенко, В. Німчук, О. Пономарів та ін.). 2) культури українського мовлення (Н. Бабич, Л. Бондарчук, М. Вашуленко, С. Головащук, Д. Гринчишин, Т. Донченко, С. Ермоленко, С. Караванський, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Олійник, М. Пентилюк, М. Пилинський, В. Радчук, В. Русанівський, О. Селіванова, Т. Симоненко, Л. Ставицька, Л. Струганець, та ін.).

Мета статті розкрити поняття «культура мовлення»; розглянути шляхи підвищення рівня мовленнєвої культури майбутніх магістрів початкової освіти у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Мову вважаємо засобом інтелектуального й естетичного освоєння світу. Через мову пізнаємо особистість, виявляються її інтереси, захоплення, суспільні та естетичні ідеали, прагнення, основні цілі в побуті та професійній діяльності. Кожна освічена людина має прагнути до оволодіння культурою мовлення і в спілкуванні з іншими демонструвати уміння користуватися мовою. На нашу думку, особливо це стосується педагога у сучасних реаліях. Так, мовлення педагога є показником його професійної культури, засобом самовираження і самоутвердження. Як відомо, навчально-виховний процес повинен будуватися відповідно до потреб особистості та її індивідуальних можливостей, зростанням творчої активності майбутніх педагогів. На часі – зміни, які своєю чергою потребують використання новітніх технологій; читання різноманітних курсів, які поглиблюватимуть загальнокультурний рівень кожного; упровадження різних прийомів і методів, що передбачають вільний обмін думками, вироблення навиків диспуту та діалогу.

Усе вище означене, з іншого боку, передбачає переорієнтацію свідомості майбутнього педагога: «я – найвища цінність і самоцінність». А тому це покладає свого роду певну відповідальність кожного майбутнього педагога за те, наскільки вправно

може він представити себе через мовленнєву культуру, обізнаність із творчою спадщиною свого народу та світовою культурою.

Автор вузівської програми «Основи культури мовлення» (1976) і першого підручника до цього курсу професор Б. Головін визначав *культуру мовлення* як сукупність і систему комунікативних якостей мовлення [1]. На сьогодні ми вже маємо створену ідеальну модель мовлення сучасного педагога: 1) мовлення правильне, що відповідає нормам сучасної літературної мови, точне, зрозуміле, змістовне;

2) мовлення, яке не допускає використання жаргонізмів, вульгаризмів;

3) мовлення багате, лексично різноманітне, що відповідає цілям та умовам педагогічного спілкування.

Відтак, культура мовлення – вміння правильно, з дотриманням літературних норм говорити і писати, добирати мовні засоби відповідно до мети, сфери й обставин спілкування; грамотно, точно і виразно передавати засобами мови свої думки. Сьогодні мовленнєва культура майбутніх педагогів здебільшого залежать від їхньої зорієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення.

Володінню мовленням як засобом професійної діяльності потрібно вчитися. Доречно у цьому сенсі згадати видатного педагога А. Макаренка, який відчувши безпорадність у спілкуванні, почав наполегливо працювати, удосконалюючи свій голос, дикцію, дихання: «Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити «Іди сюди» з 15-20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, в постаті і в голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде або не почує того, що треба». Видатний учений вважав, що педагог повинен так говорити, щоб слухачі відчули в його словах волю, культуру, особистість [8]. Даний досвід залишається актуальним і сьогодні.

Скажімо, С. Ермоленко з-поміж ознак високої культури мови виокремлює точність, ясність, виразність, стилістичну вправність та майстерність у добірї структурних варіантів висловлювання, використанні лексичних та граматичних синонімів; з іншого боку ознаками низької культури мови є порушення правил слововживання, граматики, вимови та наголошення, написання; мовні стереотипи, недбалість у висловленні. Це своєю чергою свідчить про бідність думки, низький рівень мовленнєвої та професійної культури майбутніх педагогів.

«Висока культура мовлення – це, по-перше, постійна інтенсивна робота думки, спрямованої на те, щоб висловитися якнайчіткіше, якнайправильніше. По-друге, це часто відмова від улюблених висловів, якщо вони недоречні; це забуття власного «я», власних амбіцій заради Рідного Слова цілої нації» – так щиро і палко писала про цю проблему відома вчена Роксолана Зорівчак. 2008 р. вийшла її книга «Боліти болям слова нашого...Поради мовознавця», яка є безцінним універсальним довідником сучасного українського літературного мовлення [10].

Дієвим помічником-довідником для усіх, хто працює над усуненням мовленнєвих помилок, зокрема для майбутніх магістрів початкової освіти у ВНЗ може стати прикладом книга «Антисуржик».

Адже, високої мовної довершеності досягає, як правило, та людина, яка багато працює над опануванням мови, прагне правильно говорити, чітко, логічно і переконливо висловлювати свою думку, усвідомлюючи, що «Я є мова» [4, с. 7].

Викладене дозволяє стверджувати, що культура мовлення майбутніх магістрів початкової освіти ґрунтується на сформованості понять про мову, її

функції, мовлення і спілкування; глибокому знанні тем, які вивчають у вищому навчальному закладі; прагненні і потребі в оволодінні механізмами спілкування; моделюванні очікуваного спілкування; здатності організувати спілкування і керувати цим процесом; аналізі результатів керування спілкуванням і мовленням [4, с. 140]. Основними складовими їх мовленнєвої культури є виразність, багатство, доступність, впливовість, чистота, доречність, логічність, точність, правильність. А тому, важливо щоб майбутні магістри початкової освіти у процесі навчання у вищому навчальному закладі не тільки слухали лекційні курси, а й співпрацювали з викладачем, висловлювати власні думки, ділитися інформацією. Завдання сучасної вищої школи – пропонувати майбутнім педагогам свою точку зору з позиції наукового знання, розвивати критичне мислення, формувати вміння бачити власні та помилки інших у твердженнях; аргументувати свої думки, змінювати їх, прагнути пошуку правильних рішень, систематично збагачувати власний мовленнєвий та культурний рівень.

Мовленнєвою культурою як одним з основних компонентів професійної культури майбутні магістри початкової освіти повинні оволодіти для сформованості педагогічної майстерності, бо від цього залежить емоційно-психологічний фон заняття, його мікроклімат, формування професійної культури. Дуже важливо висловлювати свою думку влучно, ясно і просто. І сьогодні актуальним залишається крилатий вираз Шопенгауера «Хто ясно думає, той ясно висловлюється».

На нашу думку, робота майбутніх магістрів початкової освіти над своїм мовленням вимагає значних зусиль. У першу чергу це володіння державною мовою, уміння вживати слова відповідно до норм літературної мови, правильно будувати речення. Адже дуже часто підготовка зводиться до засвоєння теоретичних відомостей і методики, а при оволодінні педагогічною технікою мовлення виникають проблеми. Культура мовлення – це мовленнєва майстерність, уміння вибрати стилістично доречний варіант, виразно і дохідливо висловити думку, досконало засвоїти правила вимови, наголосу, граматики, слововживання тощо.

І тому відзначаємо, що шляхи підвищення культури мовлення майбутніх магістрів початкової освіти – різноманітні. Проте для початку слід виробити стійкі навички мовленнєвого самоконтролю і самоаналізу:

- не говорити квапливо – без пауз, «ковтаючи» слова;
- систематично вивчати словник та правопис;
- оволодівати жанрами, видами писемного мовлення, зокрема ділового;
- привчати себе до систематичного поповнення та оновлення словникового запасу, що базуватиметься на основі власних думок та спостережень тощо;
- жодне цікаве і вартісне вираження не повинне бути втраченим.

Загальновідомо, першоджерелом мовної досконалості є любов до рідної мови, бажання майстерно нею володіти. Проте, засвоєння норм культури мовлення – тривалий процес, який починається з раннього дитинства і триває впродовж усього свідомого життя. На нашу думку, навчання у ВНЗ потребує не лише бездоганного знання свого предмета, не оволодіння педагогічною майстерністю, досконалістю методичних прийомів, але й підвищення словесно-естетичного рівня педагогічних знань. Мовно-культурна досвідченість потребує ще й виховання

мовного чуття, яке разом із знаннями допомагає об'єктивно оцінювати доцільність або недоцільність тих чи інших засобів мовного вираження та виявляти у мовленні свою індивідуальність.

Для становлення мовленнєвої культури майбутніх педагогів велике значення має знання і володіння різними мовленнєвими стилями – побутовим, діловим, науковим, художнім. Залежно від аудиторії, з якою спілкується педагог, необхідно обрати і відповідний стиль мови для забезпечення ефективного спілкування. Крім того, величезну роль відіграє експресивність мовлення, тобто різноманітність інтонацій (логічні, смислові та емоційні наголоси, зміна висоти звуків, темпоритму, паузи). Безбарвна монотонна мова не може привертати увагу слухачів, навчити запам'ятовувати головне. Культура мовлення майбутніх педагогів не може реалізуватися без техніки мовлення, яка включає промовляння тільки на дихальній опорі (це зберігає зв'язки і краще сприймається); чітку дикцію; переважне використання помірної гучності та нижнього регістру свого голосового діапазону; вибір темпоритму мовлення залежно від складності матеріалу.

Можна стверджувати те, що професійна підготовка майбутніх магістрів початкової освіти вимагає:

- а) компетентності, що має на увазі високу наукову і ділову кваліфікацію, виконавську дисципліну;
- б) духовного багатства особистості, що несе моральну відповідальність за свою навчальну і виховну діяльність;
- в) комунікабельності (висока культура спілкування, вміння вести діалог, дискутувати, забезпечувати позитивний моральний та емоційний настрій у педагогічній взаємодії).

Зрозуміло, педагогічна і комунікативна діяльність має бути творчою. Крім того, ефективно формування культури мовлення можливе за умови використання активних методів навчання (групова дискусія, розв'язання педагогічних задач, ділові ігри, та ін.), за яких посилюється активність, само-

стійність і творчі задатки майбутніх фахівців. Застосування активних методів навчання допомагає пробуджувати самосвідомість особистості, орієнтує її на самовдосконалення, самореалізацію, самоосвіту, навчання упродовж всього життя. «В руках вихователя, – наголошував В. Сухомлинський, – слово такий же могутній засіб..., як різець і мармур у руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність!» [9, с. 160]. Адже слово педагога допомагає йому виразити себе, свою етичну й естетичну культуру, своє ставлення до суспільства.

Висновки. Узагальнюючи сказане вважаємо, культура мовлення майбутніх магістрів початкової освіти передбачає бездоганне володіння літературною мовою, мовленнєвим етикетом, технікою педагогічного спілкування. Основне завдання, яке стоїть перед майбутніми педагогами – сумлінно вчитися, натхненно працювати і у процесі навчання оволодівати навичками спілкування: толерантно спілкуватися, слухати, сприймати і розуміти однодумців, шукаючи раціональні зерна взаєморозуміння. На це наголошують й основні нормативні документи про освіту, які вказують, що потрібно глибоко і ґрунтовно знати сучасну українську літературну мову, бездоганно володіти нею на високому професійному рівні, бо державна мова є основним засобом соціалізації, виховання свідомих патріотів, активних громадян. Ми переконані у тому, що мовлення стає одним із найбільш мобільних чинників, спроможних впливати на формування особистостей, що в свою чергу, пов'язано із створенням і реалізацією науково обґрунтованої педагогічної системи, яка дає можливість забезпечити переведення наявної загально педагогічної системи у якісно новий стан, оптимізувати зміст організації й управління процесом формування професійного мовлення майбутніх педагогів.

Список літератури:

1. Головин Б. Н. Основы культуры речи: учеб. [для вузов по спец. «Рус. яз.лит.»] / Б.Н.Головин.// – М. : Высш. шк., 1988. – 230 с.
2. Голуб Н. Б. Риторика в контексті загальної і мовленнєвої культури / Н.Б.Голуб // Мовне обличчя міста : Черкаси – 2008: матеріали наук.-практ. конф.; Черкаси: Брама-Україна, 2009. – С. 40-51.
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
4. Капська А.І. Педагогіка живого слова: Навчально-методичний посібник./ А.І. Капська// – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
5. Кузьмінський А. І. Високий рівень мовної культури – імперативна вимога часу/ А. І. Кузьмінський // Мовне обличчя міста: Черкаси –2008: матеріали наук. – практ. конф.; Черкаси : Брама-Україна, 2009. – С. 11.
6. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: навч. посіб./Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с. (Альма-матер).
7. Огієнко І. Українська культура. /І. Огієнко // – К., 1918. – С. 239-240.
8. Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога : матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р. – Житомир:Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 6-12.
9. Сухомлинський В.О. Слово про слово / В.О. Сухомлинський // Вибр. Твори. – К., 1977. – Т. 5. – С. 160.
10. <http://ukrlife.org/main/evshan/zorivchak.htm>

Цюняк О.П.

Институт педагогического образования и образования взрослых
Академии педагогических наук Украины

КУЛЬТУРА РЕЧИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ МАГИСТРОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье освещаются отдельные аспекты проблемы формирования культуры речи будущих магистров начального образования вузов, рассмотрены основные требования и пути повышения уровня профессионального общения будущих педагогов в их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: язык, речь, магистр, культура речи, профессиональная культура.

Tsiuniak O.P.

Institute of Education and Adult Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

CULTURE OF SPEECH AS PART OF PROFESSIONAL CULTURE OF THE FUTURE MASTERS OF PRIMARY EDUCATION

Summary

The article highlights some aspects of a culture of broadcasting future graduates of primary education university, the basic requirements and ways to improve professional communication teachers in their future careers.

Keywords: language, speech, master, speech culture, professional culture.